

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
А К А Д Е М И Я Н А У К Г Р У З И Н С К О Й С С Р

საზოგადოებრივ მეცნიერებათა
ბ ა ნ ე ყ რ უ ნ ლ ე ბ ი ს

ვესტნიკი

В Е С Т Н И К
О Т Д Е Л Е Н И Я О Б Щ Е С Т В Е Н Н Ы Х Н А У К

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა
И з д а т е л ь с т в о А к а д е м и и н а у к Г р у з и н с к о й С С Р

1961

ვეფხისტყაოსნის ლექსიკონი

ილ. აბულაძე

10. წუნობა-დაწუნება¹

ამ სიტყვას, ისე როგორც სხვებს, მისგან ნაწარმოებს, საკმარისად ვხვდებით ვეფხისტყაოსანში. ჩვეულებრივ ის არ-მოწონებად ესმით, რის გამო არც მიიჩნევენ საჭიროდ ასახონ ლექსიკონში. არის კი ასე? დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ყველგან ასე არ უნდა იყოს. გავსინჯოთ დამახასიათებელი ადგილები.

ავიღოთ ჯერ 51-ე სტროფი. იგი ასე იკითხება.

„ამა მამისა ხწავლასა ქალი ბრძნად მოიხმინებდა,
ყურსა უპერობდა, იხმენდა, წვრთასა არ მოიწყინებდა,
მეფე ხმასა და მღერასა იქმს, მეტად მოილხინებდა;
თინათინ მზეხა ხწუნობდა, ქმაგრა მზე თინათინებდა“².

თინათინის ასეთი დამოკიდებულება მზესთან სხვა სტროფშიც არის აღბეჭდილი. ეს სტროფია 66-ე. იგი ასე იკითხება:

„უბრძანა: „რადმცა ვიწყინე თქმა შენგან საწყინარისა!“
ფიცა მზე თინათინისა, მის მზისა მოწუნარისა.
ავთანდილ იტყვის: „დავიწყო კადრება საუბნარისა:
ნუ მოჰყვებ მშვილდფონობასა, თქმა ხჯობს ხიტყვისა წყნარისა“.

მზის მოწუნრობა თინათინის მხრით ცნობილია მამამისისათვისაც. ი. 36-ე სტროფში ერთგან ამბობს:

„ჩემი ძე დავხვათ ზღმწიფედ, ვისგან მზე ხაწუნელია“-ო.

მზის მოწუნარი თინათინი მაშინ შექმნილა, როცა ის გაზრდილა:

„მისი ხახელი—თინათინ, არს ეხე ხაცოდნარისა
რა გაიზარდა, გაივხო, მზე მისგან ხაწუნარისა...“ (34).

მზის მოწუნარია ნესტან-დარეჯანის „ნათელნიც“ ამავე ასაკში. ამას 345-ე სტროფიდან ვიტყობთ, მისი დასაწყისი ტაეპებიდან:

„აწ წარხდეს იგი ნათელნი, მზისაცა მოწუნარენი
მისი ვერ გაძლო ხხენება, დაბნდა და ხულთქნა მწარენი...“.

წუნობა შესაძლოა სხვა რამისაც, მაგ. სოფლისა. ეს 1294-ე სტროფიდან ჩანს:

„მხედავა, ჩემო, ხოფელი რათა ხაქმეთა მქნელია
რაზომცა ნათობს სინათლე, ჩემთვის ეგრეთა ბნელია.

¹ წინა ნაკვეთები იხილეთ სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომების №18-ში XXVI B, XXXB, XLIII, კრებულში „კორნელი კეკელიძე“, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განც. მოამბეში—I და II-ში.

² შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, სახელგამი, თბილისი, 1957.

ბრძენნი იცნობენ, სწუნობენ, მით მათგან ს აწუნელია;
უშენოდ ჩემი ხიცოცხლე, ვამე, რა დიდი ძნელია!.

წუნობა არ უნდა ეხებოდეს მიჯნურობას და ამდენად მიჯნურსაც. ის არ „დაიწუნებაო“, გვიცხადებს რუსთაველი მე-11 სტროფში:

„... კვლა მიჯნურხა მიჯნურობა უყვარდეს და გამოცნობდეს.
არცა ვისგან და იწუნოს, არცა ხსვათა უწუნობდეხ“.

დაწუნება შეიძლება თათბირსაც ასცდეს, ისე როგორც სპასპეტს:

„მეფეო, ეხე თათბირი, მომკალ, ვინ დამიწუნოსა“ (797, 1).

„... ავთანდილ, მოყმე არაბი, არაბეთშიგან ქებული,
სახბეტი როხტენ მეფისა, ვერვისგან დაწუნებულნი“ (1272, 2-3).

წუნობა-დაწუნების მნიშვნელობის დადგენისათვის რომ ამ სიტყვის მართო თანამედროვე გაგებიდან ამოვლიოდეთ, არ იქნებოდა ყველგან გამართლებული. ასე მაგ., მზის წუნობა, დღევანდელი გაგებით, როგორც არმოწონებისა, თინათინის ან ნესტან-დარეჯანის მხრით მათი კადნიერების მომასწავებელი იქნებოდა. თუ რა მნიშვნელობა მოეპოვებოდა მას ძველად, კერძოდ ვეფხის-ტყაოსანში, ეს ძველი წერილობითი წყაროების ჩვენებით უნდა გაირკვეს. უფრო მარჯვეა ამ მხრით პარალელური ტექსტები ქართულსა და რომელიმე სხვა ენაზე.

წუნობა-დაწუნებას ძველ ქართულში უპირველეს ყოვლისა ბიბლიის წიგნებში ვხვდებით. ასე მაგ., რიცხვთას წიგნში ერთგან, სადაც საუბარია იმის შესახებ, რომ საომრად გამზადებულ ბალაამს ვირი დაუწვა გზაზე (22, 29), ნათქვამია: „ჰრქუა ბალაამ კაჰრაულსა: რამეთუ დამიწუნე მე, და თუმცა მაქუნდა მახული კელსა შინა ჩემსა, ეგერა განგუმირემცა შენ“ (Q – 1152). „დამიწუნე“ მოყვანილ კონტექსტში მრავალნაირი შინაარსით შეიძლება წარმოიდგინოს კაცმა. მის ნამდვილ მნიშვნელობას ამავე წიგნის სხვა ენებზე დაცული ძველი ტექსტი გაგვირკვევს მხოლოდ. ასეთი კი ბერძნულთან ერთად სომხურია. სომხურში სათანადო ადგილს იკითხება: „*საქ ჩაყოთამ ექჯუ. ძიძანასკ ყჩ ქააღ არარსი რქი, ს სქქ ჯე ააი რ ძიძჩქ ქაოთ, არქ ს ქიყსაქ ჯე ქამ ქსკ*“: აქიდან ჩანს, რომ „დამიწუნე-ს“ სომხურით შეესატყვისება „*ქააყ არარსი რქი*“, რაც ნიშნავს „დამცინე, საცინლად ამიგდეო“.

მაგრამ ყოველთვის ამ შესაბამისით არ ვხვდებით ამ სიტყვას სომხურში. ასე მაგ., იერემიასთან ერთად ადგილს (49, 15) რომ იკითხება: „ქნილა მიგეც შენ წარმართთა შორის და ადვილ საწუნელ კაცთა შორის“ (A-51), სომხურით ეფარდება: „*ძიძი ძის სი ს თაყ ყქსკ ქ მქჯ აყყაყ, არჩამ არჩისაქ ქ მქჯ მარქაჩან*“, აქ ქართ. „საწუნელი“ სომხ. *არჩამარჩისაქ*-ს უდრის, ე. ი. „წუნობა“ ნიშნავს ძე. ქართულით: „მე ურაცხყოფას, გინებას, უპატიოებას“ ან „მოძაგებას“ (ფსალმუნის 21, 8-ის თანახმად).

ასეთივე მნიშვნელობით არის ნახმარი „საწუნელი“ ახალი აღთქმის ერთ-ერთ წიგნში. I კორინთელთას 6, 2-ში იკითხება: „არა ჰღირთ საწუნელისა მის განკითხვისა“, რასაც სომხურით შეეფარდება „*იჯ ჯე არძანჩანსარქ აოსჩიყ*“. „საწუნელი“ აქ სომხურ „*არჩაყ*“-ს უდრის. *სჩაყ* კი „მე ურაცხს“, „უპატიოს“ აღნიშნავს.

სხვა მნიშვნელობა აქვს ამ სიტყვას I მეფეთას 13, 4-ში, რომლის ქართული ფრაზა „დაიწუნეს ისრაიტელთა მათ უცხო თესლნი იგი“ (A-51)

სომხურში ასეა წარმოდგენილი: „*კამიშ არარ ჩარაქლ ვაქლაფქან*“, საიდანაც ქართ. „დაიწუნეს-ს“ სომხურით შეესწორება „*კამიშ არარ*“, ე. ი. „წუნობა“ აქ „შერცხვენას“ აღნიშნავს.

განსხვავებულსავე შინაარსს ატარებს ეს სიტყვა სხვაგანაც, ბიბლიის როგორც ძველს, ისე ახალ აღთქმაში. ესაიასთან ერთგან (1, 17) იკითხება: „იქსნიდით დაწუნებულსა“ (A-51), რასაც სომხურით შესატყვისება: „*ჩრქხ-ჯტი ვერქსალ*“. აქ „დაწუნებული“ უდრის „*ვერქსალ*“-ს. ასეთივე შესატყვისით წარმოდგენილია ეს სიტყვა „საქმე მოციქულთა-ს“ 7, 24-ში: „იხილა ვინმე დაწუნებული, ერეოდა მვენებელსა მას, და ყო შურის-გებაჲ დაწუნებულისაჲ მის და მოკლა მეგვბტელი იგი“¹ — „*ახსხალ ვიშნ ვერქსალ` ვღა-რსვალ ხლ ჯნვერსავ ვერქტ ვერქსლიჯ` აყანსალ ვეფქაყაყან*“: აქ უკვე „დაწუნებული“, რომელსაც სომხურით „*ვერქსალ*“ ეფარდება, აღნიშნავს „მოკლებულს“, „დაკლებულს“, ე. ი. „არას მქონეს“ (лишений), შევიწროებულს, ვნებულს, ჩაგრულს (угнетенный).

„*ვერქსალ*“-ს შეესწორება „დაწუნებული“ ფსალმუნშიც²: „ყენის... სამართალნი მისნი ყოველათეს დაწუნებულთა“ — „*აინჯ ... ჯრალონი ამხნაჯნ ვერქსლიჯ*“ (102, 6). აქ „დაწუნებულს“ რუსულით обиженный³, ე. ი. „ჩაგრული, შეურაცხყოფილი“ შეესაბამება.

ამ შინაარსს უახლოვდება ჩვენთვის საგულისხმო სიტყვის გამოყენება სხვაგანაც. იერემიას ერთი ადგილი (42, 18): „იყენეთ უგზო და საწუნელ და საწყვეელ საყუდრელ-ო“ (A-51), სომხურში ასეა წარმოდგენილი „*ხვექქე ქანაყათ ხლ ქოთარან ვქე ხ ჯნვიქ ხ ჯნქათიქნ*“. აქ „საწუნელ-ი“ უდრის „*ქოთარან ვქ-ე*“-ს, რაც „განდევნილს, ტყვედ და მონად წაყვანილს, მიმძღავერებულს“ აღნიშნავს.

„განდევნილს, გადახვეწილს, ძლეულს, მორევნილსა და უარყოფილს (отвергнутый)“ აღნიშნავს „დაწუნებული“ ერთს აგიოგრაფიულ ტექსტშიც — „იოანეს განსვენებაში“⁴, — სადაც ერთ ფრაზას „რომელი გამოუჩნდი მას დაწუნებულსა ეშმაქისაგან და შეეწიე“, სომხური წყაროთი შეეფარდება: „*ორ ხსრქსლიჯნ ჯამ რნალქნ ჯ ათათანაქტ რნბაქსვარ ვერქქე*“⁵. აქ „დაწუნებული“ არის „*ხსრქსალ*“, რაც, როგორც ზემორე აღენიშნეთ, „განდევნილს, გადახვეწილს, ძლეულს, მორევნილსა თუ უარყოფილს“ აღნიშნავს.

„ტყვისა“ და „მონის“ გაგება აქვს „საწუნელს“ ბიბლიის კიდევ ერთი წიგნის მიხედვით. ბარუქთან ერთგან (2, 4) იკითხება: „მისცნა ივინი საწუნელად ყოველთა მეუფებათა გარემოთა ჩუენთა“, რის შესატყვისად სომხურში მოიპოვება: „*ამათსსავ ვანსე ჯ ათრკილქქან ამხნაჯნ ქაყალი-*

¹ საქმე მოციქულთა ძველი ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილია აბულაძემ: „ძველი ქართული ენის ძეგლები. 7“, თბილისი, 1950.

² ფსალმუნის ძველი ქართული რედაქციები X—XIII სს. ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ქ. შანიძემ: „ძველი ქართული ენის ძეგლები. 11“, თბ., 1960.

³ Толковая библлия... том IV, СПб, 1907.

⁴ ვანსვენებაჲ იოვანშის მოციქულისაჲ და მახარებელისაჲ: კიმენი, ტ. I ... პაროფ. კ. კეკელიძის რედაქტორობით, ტფილისი, 1918, გვ. 199, 16.

⁵ ჯანგქათ სერიქი ნიქწანნილ ათარქიქი ს თსთარანჯი მთითაბაჯინჯ მათხან ჯჩნ ხ ჯორ ჯოთქარანავ... ჯ ჯიქა რნბაქსალ... მ. შინჯრაკოსან... ჯათ. IV, ქსნისიქ, 1805, გვ. 86, 14.

რაც ირ ჯორჯ ვასილ ზქნა: აქ, როგორც ვხედავთ, ქართ. „საწუნელად-სა შეესწორება“ *„სა სორკაქქანს“*, ე. ი. „მონობად“.

ამრიგად, თუ მოვუყრით თავს ყველა შესატყვისობას, „წუნობა-დაწუნება-ს“ შემდეგი მნიშვნელობა აღმოაჩნდება:

1. „შეურაცხყოფა, გინება, უპატიოება“ (ძვ. ქართულით), ე. ი. არად ჩაგდება, აბუჩად აგდება, არად მიჩნევა (ახლით).

2. დაცინვა, საცინლად აგდება, განგმობა, კიცხვა, შერცხვენა.

3. მოკლება, შევიწროება, მორყენა, ძლევა. მიმძლავრება (обижать), ჩაგვრა (угнетать); უარყოფა (отвергнуть).

4. განდევნა, ტყვედ ან მონად წაყვანა, მონობა.

წარმოდგენილ მნიშვნელობათა გათვალისწინებით ვეფხის-ტყაოსნის ზემორე აღნიშნული ადგილები გარკვეულ შინაარსს იძენენ, მკაფიო და გასაგებნი ხდებიან. ასე „მზის წუნობა-მოწუნარობა“ იქნება, მზის მოკლებულად ქცევა, შევიწროება, მიმძლავრება, ძლევა, მორყენა, ჩაგვრა; „სოფლის წუნობა-საწუნელობა“ — სოფლის განგმობა, საცინლად აგდება, დაცინვა, გაკიცხვა, არად მიჩნევა-ჩაგდება, აბუჩად აგდება, უარყოფა; „მიჯნურობის დაწუნება-წუნობა“ — სიყვარულის საცინლად აგდება, გინება, შერცხვენა; ესევე შინაარსი თავსდება გამოთქმებში: „თათბირის დაწუნება“, „სპასპეტის დაწუნება“ და სხ.

ასევე გასაგებია აღნიშნული ზმნებისა და მათგან წარმოებული სხვა სიტყვების დანარჩენი ხმარებაც ვეფხის-ტყაოსანში.

წუნობა, ნახმარი 604-ე სტროფის პირველ ტაეპში, რომელიც გადმოსცემს ნურადინ-ფრიდონის სიტყვებს, მიმართულს დასახასიათებლად იმ მდგომარეობისა, რომელიც მოჰყვა მის შეუპოვარ შექრას სანადირო ადგილს, რაც სადავოდ ითვლებოდა ფრიდონსა და მის ბიძაშვილებს შორის, სხვა არაფერი, თუ არ „შეურაცხყოფა, ან ჩაგვრა-მიმძლავრება“ (обидеть):

„მართლად იჯავრებ წუნობა მათი თუ ეხე ხმდა ვითა“

(= ნამდვილად განრისხდნენ [იმაზე], როგორ შეიძლებოდა მათი ასეთი შეურაცხყოფა თუ ჩაგვრა-მიმძლავრება).

ნათელია აზრი 735-ე სტროფის მეორე ტაეპისაც:

„ქვლა მოვად, ვნახავ პირითა არ მტერთა ხა წუნელითა“,

სადაც „საწუნელი“ აღნიშნავს საკიცხარს, სასაცილოს, საგინებელს.

ИЗ ЛЕКСИКИ ВЕПХИС-ТҚАОСАНИ

И. В. АБУЛАДЗЕ

Резюме

10. წუნობა-დაწუნება

Современное понимание слова წუნობა-დაწუნება („браковать“) к «Вепхис-Тқаосани» не подходит. Показания древних списков библейских книг уясняют, что это слово в творении Руставели должно обозначать: „Лишать, притеснять, угнетать, насмехаться, презирать, оскорблять, обижать“.